

УДК 811.161.3'42

Шаршнёва Вольга Мікалаеўна

дактарант кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ўстанова адукацыі

“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”;

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

(г. Магілёў, Беларусь)

ПРАГМАТЫКА АБЗАЦАВАННЯ ДЭСЕМАНТЫЗАВАННЫХ ЭЛЕМЕНТАЎ У БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКАЙ ПРОЗЕ

Мэта артыкула заключаецца ў адпостраванні прагматычных значэнняў вылучаных у абзац дэсемантызаваных элементаў. На прыкладзе празаічных твораў беларускіх аўтараў ілюструецца магчымасць дэсемантызаваных элементаў выражаць імпліцытны змест, уплываць на напрацс адваротнай семантызацыі, акцэнтаваць увагу на змесце сумежных канструкцый, на адносінах з чытачом.

Вывучэнне мастацкага тэксту з пункту гледжання прагматыкі з'яўляецца адным з актуальных напрамкаў сучаснай лінгвістыкі, бо адкрывае невычэрпныя магчымасці для спасціжэння ўсёй сукупнасці лінгвістычных сродкаў, якія функцыянуюць на ўзроўні тэксту і накіраваны на чытача. Прагматыка мастацкага тэксту заключаецца ў сукупнасці інтэнцый аўтара, выражаных пры дапамозе розных моўных сродкаў з мэтай уздзеяння на рэцыпіента і разлічаных на паглыбленую інтэрпрэтацыю ім выкарыстаных сродкаў.

Выразным прагматычным сродкам уздзеяння з'яўляецца абзац як сродак спалучэння або раздзялення маўленчых адзінак і, адпаведна, тых прагматычных значэнняў, якія ўваходзяць у яго склад, іх рэалізацыі ў кантэксце. Па сутнасці, прагматычная каштоўнасць абзаца цалкам абумоўлена яго здольнасцю ствараць магчымы для ўспрыняцця і асэнсавання падтэкст, а таксама ўплываць на паводзіны і эмоцыі чытача.

Падыходы да вылучэння абзаца розныя ў кожнага пісьменніка. Прынцыпы абзацавання могуць быць найбольш адметнымі паказчыкамі ступені падрабязнасці або абагульненасці пададзенага матэрыялу, суіснавання экспліцытнасці і імпліцытнасці, г. зн. паказчыкамі індывідуальнай творчай манеры. Прагматычны перлакутыўны эффект абзацнага падзелу заключаецца ў знешнім уздзеянні аўтара на чытача, у накіраванасці на ўзаемаразуменне і супрацоўніцтва. Менавіта абзацаванне ўспрымаецца як апеляцыя да актыўнай мысленчай дзейнасці па ўзнаўленні створанай аўтарам недагаворанасці, па разгадванні падтэкснага сэнсу.

Э. С. Азнарава лічыць, што менавіта прагматычная ўстаноўка шмат у чым уплывае на характар моўнага афармлення тэксту, прычым яе матэрыяльнай формай з'яўляецца тэкст, у тым ліку сюжэтна-кампазіцыйная пабудова маўленчага твора [1].

Пры дапамозе абзаца аўтар выражае свае адносіны да выказанай інфармацыі, што вельмі важна для ўстанаўлення прагматыкі тэксту, паколькі звязана з яго інтэрпрэтацыйным бокам. У гэтых адносінах слушна ўяўляецца пазіцыя Н. С. Валгінай, якая прапановуе пры аналізе тэксту гаварыць аб інтэграцыі функцыянальнага і прагматычнага аспектаў і сцвярджае, што разуменне тэксту як «тэксту ў дзеянні» прыводзіць да вылучэння на першы план яго функцыянальнага аспекта, а арыентацыя тэксту на камунікатыўны працэс акцэнтуюе ўвагу на прагматыцы тэксту [2].

Л. М. Кальцова сярод найбольш важных пры вывучэнні абзацнага

падзелу праблем, якія патрабуюць дэталёвага аналізу і вывучэння, называе прынцыпы выбару абзацнага членення мастацкага тэксту і яго ўплыў на ўспрыняццё цэлага; прагматычныя значэнні абзаца; асаблівасці выкарыстання абзаца ў розных ідыястылях і асобных творах аднаго аўтара; дынаміку абзацавання мастацкага тэксту і інш. [3].

Праведзены аналіз тэарэтычных даследаванняў і тэкстаў сучаснай мастацкай літаратуры пацвярджае камунікатыўна-прагматычны патэнцыял абзаца: у мастацкім дыскурсе галоўнай з'яўляецца функцыя ўздзеяння, у той час як функцыя паведамлення адыходзіць на іншы план. Прагматычна арыентаваны, мэтанакіраваны падзел на абзацы рэалізуе ўздзеянне на чытача і ў значнай меры адлюстроўвае ілакутыўныя інтэнцыі аўтара.

Вынясенне ў абзац малаінфарматыўных, семантычна спустошаных слоў – дэсемантызаваных элементаў – суправаджаецца абавязковай прагматычнай арыентаванасцю. З аднаго боку, мастацкая камунікацыя адбываецца ў выніку асэнсавання дастатковага для разумення сітуацыі аб'ёму інфармацыі. У гэтых адносінах лагічным уяўляецца абзацаванне новай думкі, актуалізацыя з дапамогай чырвонага радка кантэкстуальна важных сэнсаў. З другога боку, абзацаванае афармленне семантычна непаўнацэннай адзінкі ўражвае сваёй нечаканасцю і адразу наводзіць на думку *аб існаванні імпліцытнай нагрукі*:

І першыя сумненні закрадаюцца ў маю душу.

А можа?..

Не, я яшчэ не ведаю. І ўсё ж я думаю аб дараванні (М. Прохар «Назіральнік»).

Абзацаваннем дэсемантызаванага элемента (*А можа?..*) аўтар максімальна выразна акцэнтуюе ўвагу на зараджэнні ў персанажа думкі аб магчымым дараванні. Гэта пакуль што настолькі невыразна аформленае ў свядомасці адчуванне, што яго нават і думкай назваць цяжка, аднак яно ўзнікае і паступова пачынае кіраваць свядомасцю персанажа.

Варта заўважыць, што вылучэнне ў абзац дэсемантызаваных элементаў у пэўнай ступені *ўплывае на працэс адваротнай семантызацыі* абзацаваных адзінак, прычым у кожным прыватным выпадку семантызацыя адбываецца ў непасрэднай залежнасці ад ужо рэалізаванага зместу:

— Что мать?

– Да нету матери, – ответил [Володька. – В. Ш.] з досадой. О чем-то ином хотелось ему говорить. – три года как нет ее.

Вот как, Маша. Вот эдак.

Она перестала писать Зимогору, когда Володька ушел. Такая вот получилась жизнь (О. Ждан «Зимогор»).

Выраз Вот как, Маша. Вот эдак толькі ў працытаваным кантэксце выражае значэнне бясконцага гора, непапраўнасці, шкадавання аб тым, што змяніць ужо немагчыма.

Несумненна важнай прагматычнай функцыяй дэсемантызаванага абзацавання з'яўляецца *акцэнтацыя ўвагі* пры яго дапамозе *на змест сумежных канструкцый* (сказаў, абзацаў, ССЦ):

Да и, если честно, был бы парень как парень, а то ведь смотреть не на что, тигалица белобрысая! От Кости – третья часть, и то если с кепкой. А туда же, воображает что-то, корчит из себя неизвестно кого...

Ну, это так, к слову... (Г. Авласенко «Пещера»).

Дэсемантызаваны абзац, насуперак меркаванню персанажа адносна нязначнасці і суб'ектыўнасці прапанаванай інфармацыі, актуалізуе змест папярэдняга абзаца.

Абзацаванне дэсемантызаваных элементаў можа быць звязана з тым, што аўтар наўмысна *падкрэслівае блізкія, давяральныя адносіны з чытачом*, што дазваляе яму не клапаціцца аб выбары адпаведных па сэнсе лексічна паўназначных адзінак:

Са змешаным пачуццём трывогі і спадзявання Алег крочыў па вузенькай сцяжынцы гарадскога парку. Яшчэ ўчора ён наўрад ці рызыкнуў бы заходзіць познім вечарам унебяспечнае гэтае месца, але сёння...

Сёння зусім іншая рэч! (Г. Аўласенка «Найлепшы сродак самаабароны»).

Кантэкстуальнае напаўненне дэсемантызаванага абзаца, у прыватнасці, слова *рэч*, звязана з апісаннем ходу падзей, з ацэнкай магчымасці персанажа ў іх непасрэдным удзеле. Прычым ад аўтара не патрабуецца дакладнасці ў выражэнні думкі, увага да абзацаванага слова дапамагае аўтару падкрэсліць яго аднадумства з персанажам ужо з самага пачатку апавядання.

Дэсемантызаваныя элементы могуць пачынаць новы абзац, выконваючы ролю *свогасаблівага пераходу ад інфармацыі другаснай да істотнай*, вызначальнай:

<...> валовіч колькі год таму скончыў тэхналагічны інстытут. але вартэга месца ў жыцці яму не знаходзілася.

дык вось. некалькі тыдняў назад яго з падкрэсленай ветлівасцю напрасіі напісаць заяву аб звальненні. па асабістым жаданні. як з ім няшчыра падзяліўся інфармацыяй дырэктар – даволі малады, паспяховы бізнесовец, але падлаваты па натуры – маўляў, перадусім да яго завіталі двое “адтуль”. быццам яны зрабілі “прад’яву”: альбо працаваць далей без нядобранадзейнага ў поглядах валовіча, альбо ў фірме пачнуцца праблемы (Ю. Станкевіч «Шал»);

<...> ехаць на заробкі далёка не выпадала. часам людзі за межамі ціха знікалі. быццам іх і не было. і ніхто іх не шукаў. і валовіч пра тое ведаў.

дык вось. валовіч меў далёка за трыццаць год. гэта быў даволі моцнага целаскладу, але хударлявы мужчына. з еўрапейскімі рысамі твару. светлыя, колеру саломы, валасы на галаве пачыналі ўжо сівець. але лоб удала гарманіраваў з падбародкам. і толькі шэрыя, празрыстыя вочы раз-пораз цямнелі, калі ён быў чымсьці незадаволены. альбо проста злаваў (Ю. Станкевіч «Шал»).

Адмаўляючы вялікай літары ў праве вылучаць асноўнае, аўтар, тым не менш, пакідае гэта права за абзацам, выводзячы на прыэдні план дэсемантызаванае спалучэнне *дык вось*, якое ў пэўнай ступені змяняе значнасць папярэдняй інфармацыі і ўзмацняе істотнасць наступнай.

Такім чынам, дэсемантызаванае абзацаванне звязана з павелічэннем функцыянальнасці семантычна непаўнацэнных адзінак і можа быць рэалізавана ў самых розных камунікатыўных сітуацыях, выконваць разнастайныя прагматычныя функцыі ў залежнасці ад аўтарскіх інтэнцый, мець розныя, абумоўленыя кантэкстам прагматычныя значэнні, указваць на імпліцытны змест, уплываць на працэс адваротнай семантызацыі, акцэнтаваць увагу на змесце сумежных канструкцый, на адносінах з чытачом і інш.

Абзацаваная дэсемантызацыя з’яўляецца своеасаблівым прыпынкам руху маўлення, змяненнем яго дынамікі, паколькі, актуалізуючы наяўнасць сэнсавых і стылістычных трансфармацый, змяняючы танальнасць наладжаных паміж аўтарам і чытачом зносін, набліжае маўленне да гутарковага менавіта ў той момант, які аўтар лічыць неабходным адлюстраваць максімальна выразна. У сувязі з гэтым можна сказаць, што вылучэнне ў абзац дэсемантызаваных элементаў выступае як своеасаблівы сродак стылізацыі мастацкага дыскурсу.

Спис використаної літератури

1. Азнаурова, Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, 1988. – 121 с.
2. Валгина, Н. С. Теория текста: учебное пособие / Н. С. Валгина. – Москва : Логос, 2003. – 280 с.
3. Кольцова, Л. М. Художественный текст через призму авторской пунктуации : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01 / Л. М. Кольцова. – Воронеж, 2007. – 377 с.